

CONSPECTUS

THERMARUM BUDENSIIUM.

AUCTORE

FRANC. XAV. LINZBAUER

MEDICINAE DOCTORE,

ET H. T. AD REG. SCIENT. UNIVERSITATEM PESTIENSEM

P. P. CHEMIAE ET BOTANICAE ASSISTENTE.

BUDAE,

TYPIS TYPOGR. REGIAE UNIVERSITATIS HUNGARICAE.

• 88

Nescio, qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et inmemores non sinit esse sui!

Ovidius.

SPECTABILI

AC

MAGNIFICO

DOMINO DOMINO

MICHAELI A LENHOSSEK

MED. DOCT. INSIGNIS ORDIN. REGII SVECICI VASAEI EQUI TI,
SACR. CAES. ET REG. APOSTOLICAE MAJESTATIS AD EXCELS.
CONSILIUM REGIUM LOCUMTENENTIALE HUNG. A CONSILII S,
REGNI HUNGARIAE PROTOMEDICO, IN REGIA SCIENTIARUM
UNIVERSITATE PESTIENSI STUDII MEDICO-CHIRURGICI DIRECT.,
ET FACULTATIS MEDICAE PRAESIDI, FACULTATIS MED. CAES.
REG. SCIENTIARUM UNIVERSITATIS, ET ACADEMIAE MEDICO-
CHIRURGICAE JOSEPHINAE VINDOBONENSIS, SOCIETATIS REG.
BRITANNICAE, GÖTTINGENSIS, PHYSICO-MEDICAE ERLANGENSIS,
MED. CHIR. BEROLINENSIS, CAES. MED. VILNENSIS, ACAD. MED.
CHIR. NEAPOLITANAE, IMPER. MED. CHIR. PETROPOLITANAE,
REGIAE TAURINENSIS, CAESAREAE LEOPOLDINO-CAROLINAE
NATURAE CURIOSORUM, LITTERARIAE ITEM ET ARTIUM
OECONOMICARUM TOSCANAЕ DE VALLE TIBERINA ETC. ETC.
MEMBRO, I. I. COMITATUUM STRIGONIENSIS, SÜMEGHIENSIS, ET
PEST, PILIS, ET SOLTH ARTICULARITER UNITORUM TABULAE
JUDICIARIAE, ASSESSORI ETC. ETC.

VIRO.
PRUDENTIA. ERUDITIONE.
HUMANITATE. AEQUITATE.
INSIGNI.
SUPREMO. PANNONIAE. MEDICO.
PHYSIOLOGO. AEVI. NOSTRI. NULLI. SECUNDO.
LITTERARUM.
MOECENATI. STUDIOSSIMO.
HAS.
MEDITATIONUM. SUARUM.
PRIMITIAS.
PROFUNDA. VENERATIONE.
DEDICAT.

Devinctissimus , Humillimus

AUCTOR.

**CONSPECTUS
THERMARUM BUDENSIUM.**

*Preis und Ehre Dem, der die Brunnen der Tiefe
und des unterirdischen Lebens eröffnet hat, um
daraus unversiegbare Quellen des Lebens und der
Gesundheit auf die Erde hervorströmen zu lassen!*

Ch. W. Hufeland.

Ad Lectorem.

Multiplicium illorum, quibus Buda abundat, Thermae vix non unicae sunt, quae omni, merita tamen — attentione hucdum carebant, et actu carent, — quod recte SCHAMS his innuit verbis: „*Es wäre eine Aufgabe für einen erfahrenen Arzt, ein Regulativ zu entwerfen, an das sich die Aerzte in der Ferne mit ihren Kranken-Sendungen halten könnten. — Gewiss hat die Nymphe der Bäder das Recht, um diesen Dienst (ärztliche Aufmerksamkeit) ihre Eigenthümer anzusprechen; denn alle bisherigen Beschreibungen über die Ofner Bäder . . . sind zu oberflächlich, und taugen zum Gebrauche für die Gegenwart nicht.*“ Verba certe omni veritate majora, utinam rite pensarentur! — Huic quidem voto pro nunc nec satisfieri posse, pluribus in locis per decursum opusculi indigitavi, quod ideo **C**onspectum **T**hermarum **B**udensium compellare placuit, ne titulus amplior evadat substrato, quod sic dispositum habetur, ut:

INTRODUCTIO complectatur: Generalia quae-piam de morbis chronicis, ac praeprimis de horum per aquas soterias sanationem, ob quam et Thermae Budenses jam dudum inclaruere.

CAPITE autem I continueantur: Antiquitates historicae Thermarum Budensium — huc dum a nullo praedecessorum collectae.

CAPITE II: Succincta detur Topo- et Physiographia soli Budensis, cum cunctis de Urbis nomine sententiis. Haec sequatur specialis singularum Thermarum descriptio. (addito simul balneorum pretio.)

CAPITE III: Cunctae Thermarum nostrarum Analyses chemicae in hodiernum institutae sistantur.

CAPITE IV: Praeter generalia de Usu discutiantur quaestiones: quomodo? et quibus morbis Thermae nostrae medeantur?

CAPITE demum V: Administrationem politico-medico thermalem, quae concernunt, recenseantur.

Varias autem Auctorum de Thermis Budensibus controversias critice proponere ac refutare intermisi, — neque quis BELIUM in Tractatu historico praetermissum miretur; cum is rec entiorum jam temporum Scriptor sit.

Suscipe chara Patria filii tui tenerum hocce conamen!!!

Scribendam Budae, die 2. M. Maji. 1832.

Introductio.

Ingens est morborum, — — corpus humanum vix plasmatum, et usque dum vivum denuo extinctum Universi redditur materierum acervo, affligentium numerus! Hujus, eos cumprimis horremus, qui e seminibus tum nefanda haereditate acquisitis, quum in infantia uberè ipso communicatis, in juventute illicitorum coeca libidine, in viro praerogativarum cuncti nominis abusu, in sene tandem recensitorum ad summam concursu; aut, quod censu dignissimum — ipsius vitae organicae per periodos nunc memoratas metamorphoseos pro et regressu; aut e summe variantibus adfectionum acutarum reliquiis, fructibus; aut e causis morbi externis tam sporadicis, quam cosmicis — innumerisque aliis — quasi conflatis positisque clandestina propullulant germinatione. Etenim communem prosperae secus valetudinis sensum quando solum — acrius offendentes, sunt, qui ex enatis, ob eundem hunc, vitae illecebris novis, ipsiusque liberius concessa consuetudinis ut dicam malacia, uberioris suae evolutionis genuinum sibi legunt nutrimentum fatale: donec radicibus ipsis dispensis suis, velut in solo materno, in diversissimis organismi systematibus fixati, plena parasitice crescant, floreatque ubertate! Atque nunc, prout ad lente nascentium germina annihilanda, ipsa autoeratae naturae vis, sub continuo potentiarum nocentium, magis illis (morborum germinibus) quam huic faventium adpulsu inops reddita; ita fit, ut ulterius evoluta, eam quantam sibi subjugent, fraudulentumque diuturnum, sub varia functionum organismi anomalarum effigie, ineant connubium. Donec tandem, vel turbato, qui per universum vigebat organismum, virium concentu, vel fructu suo, quem consummati gignunt infenso (si itaque vis, et

modo dinamico et organico — —) exitiali, proprio una cum substrato, terminentur exitu!!

Hac ergo adfectionum morbosarum formae, a prisca inde Asclepiadis Bithyni temporibus, chronicarum nomine, cum diu nimis durent, insignitae fuere.

Etsi Medicina in cunctis suis, quibus hodie complectitur cognitionum sphaeris, ac praeprimis quanta in suo ad genus humanum fine, in cognoscendis nimirum, praecavendis, et, si qui sunt, delendis curandisque morbis, miranda jam fulgeat claritate; memoratorum tamen morborum tum diagnostica, pathogenetica, prognostica, quum therapeutica, posterorum conatibus revelanda spectat mysteria! Missis prioribus, postremam solummodo pensitabimus partem, de qua cell. ipse Wilhelmus Andr. HAASE *) sequentia ait: „Die Geschichte der Medizin lehrt es unwidersprechlich, dass die Ärzte aller Zeitperioden, ohne Ausnahme rücksichtlich der Erkenntniss und Cur acuter Krankheiten sich auf einer höhern Stufe der Einsicht und Vollkommenheit befanden; als dieses in Hinsicht auf die chronischen Krankheiten Statt fand, und selbst von unserm Zeitalter muss die Bemerkung gelten, insofern noch gegenwärtig bey Behandlung chronischer Krankheiten der Empirismus früherer Zeiten, wenn gleich mehr verfeinert, und verschleyert, als ehedem, dem aufmerksamen Beobachter des ärztlichen Handelns nicht entgehen kann“.

Neminem certo medicorum (quod nec vulgus ipse ignorat) latebit, quibus et quantis in curatione morborum chronicorum intentum esse oporteat, — quam saepe solertissimum, sagacissimum, et simul praesentia,

*) Ueber die Erkenntniss und Cur der chronischen Krankheiten des menschlichen Organismus. 1ster B. pag. 78 Wien 1830.

mitigata, increscentia, sibi que succedentia fallant morbi symptomata. — Quanto hic non constantiae intrepidæ fulcro? quam diutina patientiæ mora opus? etenim morbus pertinax, ægrique animus intolerabilis! — Hicce corrusca, medice, dote tua pulcherrima: In simulato humanitatis zelo!! Quaecunque locupletata tibi scientia suggerit indicationum principia, observasti: cuncta, quæ casta duce experientia, benigna offert natura medendi media usurpasti circumspectus, et vix ullum tibi adfulget ægroti levamen. Donec tandem eum ad conflictum cum Universo, cujus ipse pars est, disponendo, in aquarum mineralium introducas portum, ut placidis ibidem mergatur undis, vitæque annona completus, recuperata nunc salute exultans, neo-secundos vitæ suæ vivat dies! —

Simile morbo oppressis optatum refugium Metropolis nostra est, quinque Thermarum aedibus dives exornata, multisque retro ab annis de harum in morbos dirrissimos efficacia insignis! —

Literatura.

Stoker Laur. Med. D. Thermographia Budensis seu Scrutinium physico-medictum aquarum mineralium Budæ scaturientium. Aug. Vindel. et Graecii 1721. in 4.

Oesterreicher Jos. Man. Analyses aquarum Budensium. (dissertatio inauguralis medica) Viennæ 1781. in 8.

Denhoffer Vinc. Jos. Succincta notitia virtutum et usus medici aquæ soteriæ Budæ ad thermas cæsareas recens inventæ. Budæ 1804. in 8.

De aqua soteria thermarum budensium, quae caesareae dicuntur, disserit Commissio medica per Excels. Consilium R. L. Hungaricum delegata. Budae 1804. in 8.

Recensentur thermae Budenses porro in operibus:
Wernher Georg. Hipomnematum de admirandis Hungariae aquis. (Scriptor Saec. 16. edid. J. G. Schwandtner in opere citando.)

Neu auß seinem Stein = Haufen wiederum aufwachsen des Ofen. Ofen 1733. 8.

Bel Matthiae. Notitia Hungariae novae (in historia Urbis Budensis) Viennae 1737. in Fol.

Millèr Joan. Ferd. Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de L. R. ac Metrop. Urbe Budensi. Budae 1760. in 4.

Schams Fr. Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt = Stadt Ofen. Ofen 1822. in 8.

Szepesházi Carl v. und Thiele J. C. v. Neuester Wegweiser durch das Königreich Ungarn etc. verbunden mit einer ausführlichen Beschreibung aller Mineral = Bäder, Gesundbrunnen und Heilquellen. Kaschau 1827. in 8.

Kitaibel Pauli. Hydrographica Hungariae. Edidit Joan. Schuster. Tomi II. Pestini 1829.

Quosdam adhuc de rebus Hungaricis Scriptores, nec non folia sparsa, quae quaequam mendis plena de thermis Budensibus continent, adducere, supervacaneum esse duximus.

Ad evitandas frequentiores citationes, nota:

Schwandtner Joan. Georg. Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. Viennae apud Kraus 1746. in fol.

Continetur

sub II. Joannis de Thurocz. Chronica Hungarorum.

- IV. Petri Ranzani. Epitome rerum Hungaricarum.

- XXI. Georgii Wernher. Opus supra citatum.

Caput I.

Pannoniam, dulcissimam Hungarorum patriam, non multis ante Christum natum annis, inseparabile in hodiernum cum reliquis orbis, jam tunc cultae, plagis connubium inivisse, historia fide constat. Etenim Romani, Universi imperium anhelantes, Marte favente, longe lateque dissitas subegere oras, et sic Pannonia quoque potiti. Spectabat vero ad eandem inferior hodie pars Austriae, ubi *) *Thermas Badenses* (*Baden bei Wien*) Romanis multum dilectas fuisse Dr Schenk **) lapide cum inscriptione: *Aquae* anno 1767 invento demonstrat, et detecto anno 1796 balneo Romano, caldarium repraesentante, extra omne dubium ponit. Spectabant porro Hungariae hodiernae loca quamplurima ***) inter quae vix non maxime celebratum fuerat: *Aquincum* — *Aquinquum* — *Acincum* — *Acincum*, quod Scriptores rerum Hungaricarum *Sycambriam* ****) nomenclantur, hodieque *Vetus-Buda* est.

*) Carnuntum - Petronell, Aquinoctium - Fischament, Alam novam - Schwechat, Celium - Set. Pölsen, Comagenas - Tuln - Tuln, et praeter alia: (Steph. Schönwäner. Commentarius geographicus. P. II. Budae 1780.

**) *Die Schwefelquellen von Baden in Niederösterreich Wien 1825 in 4.*

***) Praeter Taurinum - Belgrad, ut: Singidunum - Szemlény, Mursa - Eszek, Potentiana - Vetussalina - Adony, Campona - Promontorium, Scarabantia - Sopron, Antiana - Baranyavár, Bregelium - Szöny, Arabona - Győr, Sabaria - Szombathely, Salva - Esztergom, Azáum - Almáson fölüll, Cirpum - Carpum - Maroth, Crumerum - Nyerges - Újfalu, etc. etc.

****) Praeunte IOANNE DE TURÓCZ in Chr. Hung. Cap. I. pag. 43. qui tradit: „Franconem (filium olim Paridis ac Priami ultimi Regis Trojanorum nepotem) post Trojanae urbis excidium in Pannoniam, quae olim magni Alexandri aevo superior Graecia vocabatur, magno cum populo venisse, et sub monte Sycan, secus fluvium Istrum, qui et Danubius dicitur, civitatem amplissimam aedificasse, et illi nomen a monte Sycan praedicto, *Sycambriam* imposuisse.“ Eadem, paulo mutata, Urspergense chronicon continet. Ast

ANTONIUS NONFINIUS (in opere: *Rerum Hungaricarum Decades*. Edit. J. Sambucus. Hannoverae 1606.) Dec. I. Lib. I. pag. 24 longe diversa scribit: „Syl-

Fuit autem Aquincum amplum ac magnificentum, (sedes Legionis II. Adjutricis jam an. Chr. 69 — 79 Tito Vespasiano, juxta alios an. Chr. 117 — 138 Hadriano, Augustis huc positae) balneis publicis splendidissimis, fontibusque salientibus anno Chr. 201 Septimio Severo Augusto amoenissimis; laconico caldariove jam Philippinorum Augustorum tempore, id est: intra annos p. Chr. 244 — 49 procul dubio usuato decoratum. — Fuit autem Laconicum memoratum, regnante diva Maria Theresia MDCCLXXVIII. III. Non. Febr. repertum, atque in repurgatione horum rudierum inventus laterculus hisce signatus: **KG^{II}ADPF** quod legendum: *Legio secunda adjutrix, pia, fidelis.*

— Laterculi hujus eo ex respectu hic meminisse statuimus: cum similes, Legionum utique X et XIII in inferiori Austria locatarum, praefatus Dr Schenk in thermis Badensibus inventos adfirmet, cumque abunde demonstret: balnea haec publico labore constructa, publicis quoque usibus inservisse. —

Haec ergo indubia thermarum Budensium incunabula! si una aquilegium ad molendinam pulveris pyrii romano labore constructum, hodiedumque

pra Budam votorem in eadem Danubii ripa, velustissimae urbis vestigia nunc cernuntur, magnumque murorum ambitum referunt, *Sicambriam* nunc juniores dicunt, a Sicambriis remotissimis Germaniae populis: nam civitas ista ex auxiliatrice Sicambria, legione Germaniae, nomen olim assumpsit. In hac vetori Buda lapis effossus est Matthiae Regis tempore, dum fundamenta jacerentur aedium Beatricis Reginae, cum tali inscriptione: *Legio Sicambrorum hic praesidio collocata civitatem aedificavit, quam de suo nomine Sicambriam vocaverunt.* — Lapis tamen hic est apocryphus; quare STEPHANUS SCHÖNWIJSNER in haec praemissa, ut et in ea, quae Belius, Lazius, Christophorus de Jordan sibi de veteri Sicambria persvadent, discussis cunctis, opere, De rudieribus Laconici Caldariiue Romani etc. Budae 1778. pag. 227. tandem inferi; „Rem ita habo: Si *Aquincum* fuisse opinari velis toto eo tempore, quo Romani hanc plagam insederunt, non desunt rationum momenta, quibus opinionem tuearis: Sin autem requiras, an et ejus nominis oppidum, antequam Augustus Caesar Pannonias per Tiberium Romano adjecisset Imperio, hoc loco steterit? in tenebris palpas.“

firmum; si aquaeductum ex hoc decurrentium rudera vetustissima; si simile, allato prius Laconico, structurae monumentum in vicinia molendinae (vulgo *Krempel-Mühle*) detectum; si Neptuni ac Nympharum effigies repertas rite aestimaveris; et porro, quid ipsum inquit nomen Aquincum? quid demum Romanorum consuetudines perquam notae nos informant? quam eos, ubi licuit, omne balneandi deliciarum fastigium quaesivisse — posuisse.

An vero, et quis hodiernarum scaturiginum fuerit tunc temporis usus? non liquet, — ut adeo eas, seriori solum aevo exortas, nonnulli suspicentur, eo nimirum tempore an. Chr. 445, quo Sabaria *) VII Idus Septb., juxta alios V — VI, et sentiente Carolo Sigonio VI Idus Julias terraemotu vix non integra subverteretur. — Huic tamen opinioni credimus — multum adversatur: monumentum sepulcrum Romanum **) hoc anno, die 24. Januarii ad ipsum Montis Josephi pedem, et non magna supra thermas Caesa-

*) Steph. Schönwiesner. Antiquitatum et Historiae Sabariensis Libri novem. Pestini 1791. pag. 194.

**) Cum inscriptione.

D.

M.

AVRELIO. ANTONINO SIG. LEG. II. AD.

STIP. XVIII. QUI. VIX. AN. XLV. IVLIA. CONIVX.

LYCIA. AURELIA. ANTONINA. FILIA. CURAVE-

RUNT. MIL. ET. LIBERTORVM. MEORVM. P. C.

Præter sarcophagum, in quo erant: Skeleton, alterum viri, feminae alterum, Vitrum lacrimatorium, et Simulacrum osseum repraesentans feminam, infantem uberibus admoventem, -- reperta sunt duo fragmenta:

In primo sequentia leguntur:

PIO. FIDELI. AMALOGVERO. DOMO.

PETOVIONE. TRIBUNO. LATICLAVIALI. HISP. H. S. E.

In secundo:

PE. ET. NO. SVO. HAEREDES.

(Desumptum ex relatione Sereniss. Aust. Archiduci et R. Hung. Palatio praestita)

reas distantia repertum, quod in eo plane, prout visum, ad horisontem situ immoto locatum minime certo perstitisset, dum ingentem illam Montis Josephi aquarum molem vulcanicae vires in apricum propellere adnitebantur. Putamus itaque scaturigines nostras et Romanis notas, et longe olim e sinu terrarum profusas fuisse. — —

Fuere autem Romani Pannoniae, thermarumque Aquincensium beati possessores, donec ad finem saec. III. et initium IV. bellicosarum gentium, et in specie Hunnorum incursionibus infestati, sensimque debilitati, tandem — sedes dilectas his cedere coacti fuissent. — Decessere et ipsi hi, mortuo, ut fertur, an. Chr. 454 Rege eorum Atila, in pristinam, unde venerant, Scythiam. — Petiere denuo, et heu! permanenter, Magyarorum nomine, (sileamus de Avaribus) 300. post annorum intervallum (juxta recentiores an. Chr. 884 — 89) fertilia Pannoniae prata, et e genere Ducum anno p. Chr. natum 1000 fulget diademate regio apostolicus divus Stephanus.

Nulla per tot saecula vel ullibi occurrit vicissitudinum thermalium memoria! —

Scimus per divum Regem Stephanum Vetus-Budae, quod tunc ab Atila inde: *Ethyl-Etetvár*, germ. *Eczelburg* dicebatur, templum splendidum erectum; fertur Ladislaum Sct. frequentius hic moratum; constat sub sceptro Geisae II, Stephani III, et imprimis Belae III locum multum ampliatus, atque abolito praedicto nomine: *Budvar-Budavár* nominatum fuisse, ita quidem, ut Andreas II diplomate an. Chr. 1212 exarato, territorio Ecclesiae Budensis, primam metam inter Budam et calidas aquas posuerit.*)

*) Fejér Georg. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae 1829. Tomo III. Vol. 1. pag. 118.

Minime tamen quis credat, nomine *Buda* Metropolim nostram complecti; hujus enim incunabula nonnisi Bela IV regnante an. Chr. 1241 - 2 molita, erectis videlicet rapacès Tartarorum tunc grassantium manus elidentibus castellis in novo monte Pestiensi, modernae nostrae arcis sede. Et quamvis haec nova Buda, ejectis e regno Tartaris, multum adaucta, tandem in Liberam regiam ac plane Metropolim Urbem elata, sedes regia, ut volunt, Ludovici I an. Chr. 1343 (alii 1352) et posteriorum fuerat Regum; nulla tamen Thermarum, praeter Civitatis territorium: *Felheuvyz - Föhlévviz* (aquarum calidarum superiorum - Montis Josephi ambitum) nominatum, occurrit mentio. Non minus quidem et meridionalis Civitatis pars suam ab hic loci thermis nomenclationem nacta est; etenim supra montem S. Gerhardi (ubi hodie Taban - Civitas Rascianica situatur) *Kis - Pest*, deorsum vero villa S. Elisabethae - *Szent Erzsébet falva*, alias *Alhévviz* jam circa annum 1459 dicebatur. *)

Sequentibus nunc saeculis, varii de Hungaria Scriptores, dum de urbe Buda agerent, una et Thermarum hic loci meminere, et quidem:

BERTRANDON de la BROQUIÈRE (premier écuyer trachant du Duc de Bourgogne Philipp le Bon) in reditu suo e Palaestina post ferias paschales an. 1433 per Hungariam, Budam **) sequentibus describit: „*Ofen die Hauptstadt von Ungern liegt auf einer um vieles mehr langen als breiten Anhöhe. Gegen Morgen hat es die Donau, gegen Abend ein Thal, gegen Mittag einen Pallast, dessen Bau der Kaiser (Sigmund) angefangen hat, und der, wenn er einmal vollendet ist, gross und fest seyn wird: Von dieser*

*) Kaprinai. Hungaria diplomatica. Vindobonae 1771. P. II. pag. 345.

**) Engel I. Chr. Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien 1825. 2. B. pag. 576.

Seite aber ausser den Mauern sind sehr schöne warme Bäder. Es giebt deren auch gegen Osten längs der Donau; aber sie kommen jenen an Güte nicht gleich. et porro: Die Umgebungen von Ofen sind angenehm, und das Gebiet der Stadt ist fruchtbar an allerhand Lebensmitteln, besonders an weissen Weinen (— —) welche ein wenig Feuer un peu d'ardeur haben, welches man den warmen Bädern, und den über Schwefel rinnenden Wässern zuschreibt.

Immortali Hungarorum Rege Matthia Corvino ab an. 1458 — 90 regnante, de Thermarum Budensium facie nos informat NICOLAUS OLÁH *) + „A meridie objicitur altissima praeruptaque rupes, divo Gerardo ex eo sacra, quod hinc biga alligatus, per quosdam Hungaros in praeceptus actus erat. In hujus radice, a Danubii ripa ad viginti fere passus recedente, scaturiunt thermae, aegris corporibus, praesertim pustulis et tabe infectis, maxime salubres. Inter quas sunt et aliae, quae regiae nominantur, ob Regis in his balneum, in quibus natare possis. ++ Introrsus meridiem et Danubium versus est oppidum Vetus Buda, in qua fundata est Ecclesia Collegiata, Praepositura, et aliis sacerdotiis insigne. Supra hoc oppidum, eodem tractu est Xenodochium S. Spiritus, in quo thermae salubres erumpunt. Paulo longius Budam versus, est aliud oppidum S. Trinitatis, quod hungarice Felhéviz vocatur, collegiata Ecclesia, et thermis elegantissimo domo conclusis pariter inclytum. Sunt et aliae ibidem sub dio in tribus aut quatuor locis thermae, omnes mirum in modum salubres. Aliquae ex his e ripa Da-

*) Archi-Episcopus Strigoniensis cum Maria Regina Ludovici Regis vidua post cladem Mohácsianam, in Belgio Bruxellis 1536. degens: Codicem rerum Hungaricarum exaravit, quem edidit Kollár. Viennae 1763 pag. 21 +, pag. 22 + +, et de Hungariae oportunitatibus agens, pag. 87 + + +.

nubii vix decem absunt passibus, sub dio patentes, in quibus rustici, vinearumque cultores lavari consueverunt, capite et humeris tenuis exstantes. +++ Thermae quoque quamplurimae sunt diversis in locis tanta vehementia alicubi erumpentes, ut molas circumagant frumentarias. Hae ad omne fere genus morborum curandorum suavissimae, ex experientia habentur; maxime, quae sunt Budae, Varadini, Trenchini et in Slavonia.“

Jussu Regis Uladislai II ab an. 1490 — 1516 regnantis, ANTONIUS BONFINIUS *) rerum Hungaricarum decades exarando, paucis nonnisi de Buda agit: „ad Danubium recedit montana quidem regio, et tota vitifera, et ob calidas aquas sulfureum fert vinum.“ — Nec plura sunt:

SIGISMUNDI L. B. de HERBERSTEIN in epistola ad Georgium Wernherum de thermis Budensibus verba: **) „Scio quidem et vidi ipsemet, apud Serenissimum quondam Ludovicum (intra annos 1516 — 26) Hungariae Regem, divi Imperatoris Maximiliani legatione fungens, ad Budam sedem regiam thermas esse, quarum calorem immissa manu ferre nequeas, quod ei utique, qui ante non vidit, mirabile videtur.“ Eadem fere

AUGERIUS GISLENIUS BUSBECQUIUS ***) circa dimidium saeculi XVI legatione constantinopolitana fungens adfert: „Illud quoque, dum eram Budae, videre juvit, fontem, qui est extra portam, qua iter est Constantinopolim in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde, nisi coctos eximi posse, non putes.“

*) Opere jam cit. Dec. I. Lib. I. pag. 24.

**) I. G. Schwandtner pag. 846.

***) Legationis turcicae Epistolae. Basiliae 1740. Epist. I. pag. 17.

Uberiorem, praecedentibus binis, cognitionem eo de tempore, quo Metropolis nostra diro sub Turcarum jugo gemuerat, GEORGIUS WERNHERUS *) tradit: „Buda, quam Hungariae Reges ob loci situm, oportunitatem, et amoenitatem, merito pro regia habuerunt. Hic propter ipsam Danubii ripam calidae sunt multae, inter quas differentia major est, quam pro loci discrimine. Quaedam enim non modo tolerabili, sed ita jucundo sunt calore, ut ad hominum lavacra, naturae, benignitate singulari, datae esse videantur. Hujus generis sunt infra arcem regiam aliae, regiae vocatae, vel propter vicinam regiam, vel quia regio opere ornatae et conclusae, vel quia in his Reges lavare consueverunt: aliae communes, quibus saxum, seu nativa fornix impendet, quas Turcae post occupatam Budam, latius excavata rupe, ampliores reddiderunt, caeterisque praeferre dicuntur. At, quae supra Budam sunt, quarum aliae regiae, aliae hospitales a vicino ptochodochio dictae fuere, balneis sunt inutiles nisi refrigerentur. Sic enim quaedam calent, vel fervent potius, ut in eas missum ovum non minus cito, quam ad luculentum ignem, elixetur. Temperantur autem in balneis frigida, cujus ibi fons calidis ita contiguus est, ut qui haustum veniunt duabus urnis, eodem in vestigio, altera calidam, altera frigidam haurire possint.“

„Ibidem est sub dio fons calidarum, caeteris amplior, quem purgatorium vocavere, ea nimirum ratione: quod quemadmodum proditum est, in purgatorio poenas nocentium pro noxarum modo, alias acerbiores, alias mitiores esse, ita quaedam insunt aquae hoc in fonte discrimina. Nam qua in eum a Danubii

*) Op. cit. pag. 848.

ripa aditus est, subfrigida primum, mox tepida, et quo in eam penetraris altius, hoc magis calet. In recessu autem interiore tam est calida, ut ferri non possit. Est autem hic calor haud dubie aquae hujus proprius. Nam alia, quae dixi temperamenta, verisimile est a Danubio accedere, qui crepitudinem hujus fontis lambit, et cum vel modice excrescit, totum inundat, neque tamen ita restringit, quin caleat. Quin intra ipsam ripam, qua Danubio perennis cursus est, calidae ebulliunt, ubi qui altius mergi volunt, lavare consueverunt.“

Porro hae ad Budam thermae, liceat vero mihi hac voce in calidarum aquarum appellatione uti, quod alterae, ut dictum est, infra, alterae supra urbem essent, ex eo quoque invenero nomen, ut illae inferiores, hae superiores vocarentur. Utrasque Turcae, quibus tamen omnia vastare libido est, non modo non corruerunt, sed etiam cultiores, ac per speciem religionis quasi augustiores reddiderunt. Nam Bassa Mahometh *) quem Tyrannus victor Budae captae, ac reliquis Hungariae a se debellatae partibus, gubernatorem imposuit, apud utrasque Dervis (monachis) domicilia, ceu coenobia extrui curavit. Sacello etiam apud superiores, in colle vicino, qui ante vitibus consitus fuit, posito, consecravit locum memoriae cujusdam ejus ordinis, quem dum viveret, ceu numen quoddam venerati sunt Turcae, et nunc mortuum, illoque in loco conditum, religiose colunt.“ Dein:

„Sed delectantur in universum plurimum lotionibus et balneis Turcae, eoque praecipuum apud eos pietatis opus est, instituere et condere balnea publica,

*) Alias Mohammedpascha Jahjapaschafade - Jahjapaschaoghli, nepos Jahja Bosnia Praefecti, ex hujus filio Hamsa Balibeg progenitus, erat tertius Budae Praefectus ab 15. Maji 1543--48. Vide Joseph. Hammer Geschichte des Osmanischen Reichs. Wien 1828. 3. Band. pag. 252. 446-47. 795.

nec id tantum viventibus, sed etiam vita functis salutare putant. Hac ratione is, qui nunc rerum potitur Solimannus, tum alibi tum Budae in aedibus, quae quondam fuerunt Archiepiscopi Colocensis, amplissimum balneum, pro sua, suorumque salute fieri curavit, in quod e Danubio per canales subterraneos, aqua in multam altitudinem, ut est Budae ad Danubium situs, ducitur. Ipsum balneum intus incrustatum et stratum est monumentis marmoreis: quae antea in templis fuere posita, imaginibus tamen, si quae insculptae fuerunt, resectis, et toto opere perpolito.“

„Eadem gloria quaesita est ei, quem diximus Bassae Mahumeth, qui thermas Budenses, ex aedificatis illis Dervisarum coenobiis, conditorioque ejus, de quo diximus, illustriores reddere studuit. Hic vero videre est, mirabilem rerum commutationem: nam quae loca Hungaris, incolumi ac florente Buda, voluptatis domicilia fuere, ea religiose ornarunt Turcae, flagitiose contra profanantes, quae antea habita sunt pro sacrosanctis.“

„In thermis superioribus supra eos fontes, quibus ad lavacra usus est, sunt piscinae calidae, in quibus nascuntur et vivunt pisces, qui in frigidam translati, emoriuntur. Sunt etiam calidae in opposita Danubii ripa, supra Pesthum, sed minus celebres propterea, quod ita conjunctae sunt alveo fluminis, ut ad quaevis ejus incrementa corrumpantur.

Eodem adhuc saeculo NIKOLAUS ISTVÁNYI *) coëtaneus tunc sub Rudolpho (ab an. 1576-1608) Hungariae Rege scriptor, de novo per Turcas thermarum Budensium augmento nos informat, dum Duce Mathia Principe factam Budae oppugnationem describens ait:

*) Historiarum de rebus hungaricis Libri XXXIV. Sumtibus Antonii Hierati. Coloniae Agrippinae. Anno 1622. pag. 753.

„Ungaricus vero peditatus, ut locorum et viarum peritior, thermas, quae olim inferiores, nunc autem Mustaphanae vocantur, eadem nocte occupavit: simul cum aliis thermis, quae olim superiores, seu S. Trinitatis vocari consueverant. Illas nostra memoria Mustapha *) Budensis Praefectus, lapidibus quadratis sumptuosissime restaurandas, ac plumbo ac vitreis supra laquearia tabulis contendas curaverat; in his vero molas circiter XXX, quae partim pulverem tormentarium, sulphure et salignis carbonibus commixtum pistillis pertunderent; partim vero, quibus etiam frumentum moleretur, eleganti Asiatici artificis opere construxerat, muroque claudi iusserat.“

Similiter et SALAMON SCHWEIGGER **) anno 1577 iter Constantinopolim suscipiens (vide ***) quasdam — thermarum Budensium describit: „*Ich komme wider an die Stadt Ova; nach dem Schloss hab ich nichts fürtreffliches daselbst gesehn, dann die selbstwarmen Bäder oder Wildbäder, sie seyn zumaln auch köstlich gebawt, mit marmonsteinern Tafeln, sonderlich am Boden, mitten in der Badstuben ist ein runder Kast in die Tieffe gebawt, bey achtzehn Schritt weit, geht einem Mann biss unter die Arm, rings herumb hat der Kast inwendig vier steinern Stufen, darauff man zu sitzen pflegt, so tieff einer wil, darein kombt doch kein Weib, denn sie hieltens für ein öffentliche Schand; die Quell dieser Bäder soll so heiss seyn, dass mann darinn ein Schwein kann brühen, jedoch schwimmen die Frösch heuffig darinn, ohne alle Hindernus.*“

*) Alias: Bassa Mustapha Sokolli an. 1566. Budensis Praefectus. Vide Hammer cit. pag. 446. 795.

**) Ein neue Reihbeschreibung aus Teutschland nach Konstantinopel und Jerusalem. Nürnberg 1613. 1. Buch. S. 26.

***) Großes vollständiges Universal Lexicon. Leipzig und Halle 1745. Tom. 36. pag. 247.

Dum autem Turcae jam vix non extremos suae in Hungaria potestatis annos numerarent, quaedam de thermis nostris itinerator Anglus EDUARDUS BROWNE *) commemorat. „Auch sind allhier zu sehen, einige schöne Mosqucen, Caravanseras, oder grosse leere Häuser zur Herberge der Reisenden, und aus den Massen treffliche Badstuben, deren ich acht gewahr wurde, und badete ich mich in unterschiedlichen derselben; darunter die allerherrlichste ist, das Bad von Velibey, welches sehr viel an Schönheit durch Solymann verbessert wurde, sie hat vier Kouppels, benebenst noch einer; die sehr prächtig in der Mitten steht, und von zwölf grossen und dicken Pfeilern unterstützt ist.“ porro: Ich sahe auch ausser der Stadt, vor dem Thor auf den Weg, der nach Constantinopel zu gehet, einen Brunnen, welcher oben auf sehr heiss war, und nichts destoweniger im Grunde mancherley Fische in hatte, welche niemand als halb gesotten daraus sollte zu gewarten haben.“

Cum vero victricibus tandem M. Leopoldi Imperatoris armis florentissima olim — Metropolis nostra an. 1686 die 2 Sept. barbarico e jugo liberata exultasset; altero mox anno i. e. 1687. mense Junio JACOBUS TOLLIVS **) commemoratus Budae de thermis notaverat sequentia: „Versus montem Sancti Gerhardi, thermiae adhuc integrae sunt, uti et versus Budam Veterem; alterae multo nobiliores. Est autem hic posterior locus spectatu dignissimus, scaturit juxta viam, e montis radicibus fons pellucido pellucidior vitro, profundus et adeo copiosus, ut ad alterum viae latus molam circumagat, Balneaque aquae frigidae in diruto castello sufficiat. Ubi pauxilulum processeris, en tibi fontem aquae bul-

*) Reisen durch Niederland, Teuschland, Hungarn, etc. Nürnberg. 1711. pag. 115.

**) Epistolae itinerariae. Cura et studio H. Chr. Hennii Amstelodami 1700. pag. 200

lientis! cujus fervor illo altero frigido per cananiculum in thermas deducto blandissime temperatur. Aedificium ipsum percommodum est: introëunti namque area statim transeunda est mediocris, quam fons ille fervens perlabitur; tum per januam aliam in ipsum balneum itur, cujus solium, si recte memini, octangulum est, ambulacris et cubiculis undique cinctum, in quibus vestimenta exuuntur. — Fuere etiam aliae extra suburbium, secundum Danubium ad Sancti Gerhardi montis radices thermæ, ex parte adversa, sed neglectæ jam, corruptæque; nec tamen ideo vel has adire supersedi.“

Atque hæc sunt Thermarum nostrarum historica, quæ undique hucdum — collecta, præsentibus nectere aduitebamur! —

Caput II.

Buda *) Hungariae Metropolis in regni mediterraneo, sub longitudinis geographicae orientalis 16 gradu, 42 Min. 42 Sec. a Meridiano Parisiensi, vel 36° 42' 42" ab insula Ferro computando, latitudinis vero septentrionalis 47° 19' 12", 54 situatur. — Altitudo

*) De cuius nomine varii varia sentiunt:

Budam veterem Romanis Aquincum fuisse, a praecedentibus intelleximus. Hujus nomenclationis causam D. Alex. NÉMETHI olim - Gubernialis Consiliarius, et Cameralis Praefectus Vet. Budensis in quinque principalibus aquarum servidarum scaturiginibus detexisse sibi persvasit (vide Schams pag. 66a) nimirum: *Thermarum Pontanarum* (potius aquarum Montis Gerhardi) *Thermarum Caesarearum* (potius: aquarum Montis Josephi-), *Pontis insulani*, *Molendinae pulveris pyrii*, et *Krotendorfensis* - Bókásmegyeri malom viz. *Krotendorfer Mühlbach*.

Praeternissis, quae de Sicambria supra adducta sunt, trita de fabella tacebimus (vide. M. Sim. de Keza Chronicon Hungaricum, Edit. Alexius Horányi, Vindobae 1781. Cap. III. pag. 51-2.) secundum quam Atila rex victoribus fulgens Sicambriam redux, Budam fratrem, qui intermedio absentiae tempore Urbem a suo nomine compellaverat, invidia accensus trucidasse, atque eandem in posterum *Ethelam - Urbem Atilae - Etelvár* nominandam praecepisset fertur, unde Teutones quidem obedienter: *Echulburc - Eczilburg - Eizelburg*, Hungari vero parum praeceptum datum reputantes: *Ou-Buda - Buda* dicebant Ast--an non Bleda fuit fratris Atilae nomen? et Atila ipsa ab: *Attil -- Ethyl-Etil. -- Ethel -- Etel* - Volga fluvio ita nominatus? (vide post Alios. Jos. Aloy. Kereszturi. Compendium Historiae Universalis. Pestini 1819. P. II. Tomo I. pag. 197.) -- Lustremus nunc aliter sentientes:

NONFINIUS opere jam cit. pag. 24. ait: „Buda nova et Buda vetus, utraque Danubii lambitur undis, a Budinis vetustissimis Scytharum populis, qui cum Atila Unnorum Rege in Pannonias descenderunt, appellata.“ -- Huic sententiae adstipulatur:

PETRUS RANZANUS in Schwandneri edit. cit. pag. 351. „Illi tamen verius mihi sensisse videntur, qui Bledam non ex suo nomine vocasse Budam affirmant sed ex vocabulo legionis Budinorum, qui sub ipso militaverunt, et ab illa, veteri, ea, quae dicitur nova Buda nomen accepit.“

WERNHERUS jam cit. pag. 849. putat: nomen Budae Civitatis ob frequentiam thermarum a germanico - *Bad* derivandum esse, indeque *Bada*, tandem *Buda* enatum. --

DELIUS, SCHÖNWIJSNER, et NICOLAUS JANKOVITS in: Magyar Szó - Nemzés. Pest. 1812 pag. 59. e Slavico: (ob analogiam cum Romano-Aquincum) *Wod - Bod - aqua* deducunt, unde *Wodina - Woda - Wudu*, tandem *Budu*, Hungaris: *Budvár - Budvár - Budavár*, Latinis: *Bodvaria*.

Quod ad germanicam attinet nomenclationem:

Arcis super libellam Maris Mediter. est 433 pedum.
(Juxta calculum D. Fr. ALBERT h. t. Speculae Astron.
in monte Gerhardi (Adjuncti.)

Est autem regio Budensis vix non tota montosa
ad tractum danubialem montium Hungariae mediter-
raneorum spectans, cujus declinationes fertilissimae vi-
tibus viniferis obsitae, generosum et multum ab exte-
ris celebratum progenerant vinum, dum terga florum
ubertate, nemoreque umbroso decorantur. Aura ideo
saluberrima, vitaque patria dulcissima, amoenissima!

Nec solum vegetis, sed et adversa valetudine pres-
sis hiece scaturiunt salutis terrenae fontes. Etenim bi-

ORTELIUS REDIVIVUS eadem sentit, quae NICOLAUS OLÁH op. cit. pag. 163. de no-
mine Buda agens dicit: „nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illic
coquebatur: *Offen* vocant.“

SALAMON SCHWIBIGER op. cit. pag. 26. ab *Ovo* - *Abu* Hungarorum Rege (erat Sa-
muel, tertius Hungariae rex ab an. 1041-44. regnans, a plebe ob pietatem et
clementiam sic vocatus) Civitatem Budensem *Ovon* - *Oven* - *Ofen* germanice
compellatam fuisse credit. -- Quod si esset? -- utique hodiernae Budae Ve-
teri conveniret! --

Volunt quidam Civitatem nostram ob aquas fervidas e saxis, quasi fornace,
profluentes, germanice *Offen* compellari.

DUGONITS AND. Etelka I. kiadatasában a II. k. 174 lapon, a prospectu patenti - a'
nyilt kilátástól germanicum: *Ofen* derivat.

HORVATH STEPH. in opere: Pest szabad királyi Városnak régi Ofen német nevő-
ről. Pesten 1810. statuit: *Pest* (radicale Hungaricum) et *Kementze* synonyma
esse, et inde germanicum *Ofen* ambabus Budae et Pestino civitatibus aequo
jura convenire.

Sed sunt alii, quibus nomen *Pest* e Slavico: *Pescht* - *Petz*, *Ofen* significans
enatum (Vide. Engel J. Chr. Geschichte des ungrischen Reichs. Wien 1813. 2. B. pag. 82)

Mox dictorum Auctorum opiniones, quamvis differentes, comprobare videtur
Articulus e Statutis Budensium Saec. XV. conscriptis (cujus communicationem
in acceptis debemus D. I. PODHRADZKY Excelsae Camerae R. H. Aul. Officii
Rationarii Ingrossistae, qui Urbium *Budensis* et *Pestiensis* Historiam fide Di-
plomatam adornatam, et jam annunciatam edere intendit) sonans: *Die von Kron-
felle* (Kelenfeld-Kreinfeld) *von Sant Trinitat*, (Landstrass) *die von Vibeck* (in
der Gegend ober Pest) *und die von alten Offen* (enhalben der Tonau, (Pest)
die aus den Laken, (Bäder--?) *und auch bey Sand Jakob* (Neustift) *seind
genannt in den prieffen, von der frembder wein wegen, das sie die nicht
sollen verkauffen, noch leyd geben bey der nechsten puez. Eczelburg* (Alt-
Ofen) *desgleich* etc.

Super diversissimis his, omni studio conquisitis opinionibus litem decidere, nos-
trum -- minime est.

nae sunt aquarum mineralium fervidarum regiones natales, altera ad urbis meridiem: *Mons S. Gerhardi*, altera ad septemtrionem *Mons S. Josephi*. Ambo hi montes, aliquot nonnisi a ripa Danubii orgiis distantes, extremos constituunt fines arcus tractusque jugalis, qui isolatum saxum arcense (Calcareo granuloso - lamelloso constans, et a meridiei - ortu ad septemtrioni - occasum, coeli regionum, excurrens) in semicirculo ad meridiem, occasum, et septemtrionem ambit, dum undae fluminis orientalem alluunt Civitatis limitem protensum.

Memoratorum nunc montium prior, ternarum implet aedium thermalium labra: *Gerhardianarum*, *Pontanarum*, et *Rascianarum*; posterior binis: *Königianis* dictis et *Caesareanis* prospicit.

Antequam tamen singulas *Thermas* ordine lustremus, solum, e quo harum propullulant scaturigines, paucis pervestigare pergimus.

Cuncti territorii Budensis MONTES pro parte maxima constant: Calcareo, interserto nonnullis in locis Arenario diversi grani.

Inter MINERAS METALLICAS non alias, quam paucum Ferrum reperiēs, quod olim — in monte, *Harsfa - hegy - Klein Lindenberg*, inter occasum et septemtrionem civitatis situato, fodicari coeperat.

Ex INFLAMMABILIBUS paucos ante annos Christina-poli (in suburbio ad occasum sito) dum putei foderentur: Strata Lithantracum, Argillae communi schistosae interposita, reperta; cell. vero Kitaibel Pyritem Sulfure divitem, fissuras calcareas montis Josephi expletentem, se invenisse adfirmat.

AQUIS MINERALIBUS multis et variis Buda abundat: *Aquae puteorum* vix non omnes Nitro divites; sunt quoque *Salsae*, Salem amarum foventes in suburbio: *Via regia - Ország-út - Landstrass*, et inter vi-

neas Budenses versus *Buda-Eörs*; Salem mirabilem *Glauberi*-Sulfatem natri tenebant *paludes*, (anno 1819 in Danubium derivati) quoque inter vineas Budenses, intermedie inter *Promontorium* et *Buda-Eörs* situati.

Supersunt Aquarum calidarum scaturigines, quarum singulas specialius nunc recensebimus:

Aquae calidae inferiores.

(Cunctae in Suburbio Rascianico-Taban)

I. Thermae Gerhardianae.

Sáros Fördö - *Bloksbad*.

Extimus australis limes Civitatis Budensis, ut dictum, praealta est rupes: Mons S. Gerhardi, et e vicino pago Promontorio venientibus, vixque telonium transeuntibus, patent thermae pro themate habitae. De his STÖKER fabellam a senibus Rascianis sibi narratam, ut notatu dignam adducit: „ eas nimirum tempore Turcarum, cum ob insolita in profligandis morbis quotidiana experimenta, e regionibus etiam dissitis maximus esset ad eas confluxus, tandem de dono Dei gratis dato, lucri causa, male nati curatores pecuniam exigere coepissent, sicque pauperibus et vilioris sortis hominibus janua ad thermas praecluderetur, ex improvise corridente aedificio, in posterum sepultas fuisse.“

Dum autem Buda, victricibus Augustissimi Imperatoris Leopoldi Magni armis, in Hungarorum pristinam tandem pervenisset potestatem, thermae hae, tunc Virgineae-Szüzek Fördö - *Jungfraubad* dictae, die 3. M. Martii an. 1687 Frid. Ferd. Illmer de Wartenberg Med. Doctori et Archiatro a praefata Majestate clementissime dono datae, et necessariis solis

aedificiisque instructae fuere. Donatario factis cedente, filius ejus Carolus an. 1718 ipsi L. R. Civitati vendidit, *) a qua collapsae, denuo restauratae tenebantur, donec vigore Magistratualis Determinationis ddo 1 Sep. an. 1809. licitatione mediante Stephano Sagits (civis electus et t. tp. Communitatis G. R. non Uitorum Tabaniensis judex) obtinisset. Possessore hoc defuncto Joannes Sagits vi dispositionis testamentariae, et initae amicae conventionis cum Stephani filia Julianna, nupta Radits, titulo haereditario die 11 Aprilis anno 1812 acquisivit. **)

Aedes prout nunc exstant thermales, unius contignationis, non multum nobiles, sequentia continent labra:

	<i>Pretium.</i>
a) Balneum commune - - pro persona	2 xr. V.V.
b) Balneum lapideum minus dto dto	24 — —
c) Balneum lapideum minus dto dto	24 — —
d) Balneum lapideum minus dto dto	12 — —
e) Octo lavacra lignea in tractu superiori	30 — —

Quinque CUBICULA sine defixo pretio.

Propria et unica his thermis est scaturigo, fornice lapideo munita, quae per canalem ducta intra aedium ambitum aquilegio oblongo-quadrato capitur, ex quo antliae ope lavacra lignea, ipso vero defluxu labra lapidea replentur, et ex his denuo communem in rivulum canale clausum confluens, arcte ad ripam fluvii constructum inundat stagnum, equis morbo affectis destinatum.

Gradus caloris rivuli ad Balneum commune fluentis est. 37° Reaum:

*) Miller op. cit. pag. 121.

**) Ex actis Urbariatus Officii Civ. Bud.

Molis aquosae quantitas, intra defixum tempus profluens, nondum definita.

Deponunt autem aquae secus limpidissimae *lutum* thermalem (necdum chemice investigatum) praedecessoribus et coaevis dolore artuum, ulceribusque infestatis sacram anchoram! —

II. Thermae Pontanae.

Rudas Fördö - *Bruckbad*.

Ab nunc recensitis thermis, recta via regionaria, arctaque inter Danubii ripam, et domorum pedi montis adsitarum seriem septemtrionem versus procedendo, restauratas has conspicies aedes thermales. Omnibus, quae obscure sat de thermis apud antiquos haberi vidimus, perpensis, minime a vero alienum putamus, (si illae sunt, quas praeter regias Oláhus recenset) eas esse thermas Pontanas, quae jubente Solimanno ex aedibus Archiepiscopi Colocensis (Petri Frangepan) constructae, et per Bassam Mohamedem Dervisarum coenobiis auctae fuere.

Post Budae revindicationem Administratio Caes. Reg. Cameralis usumfructum ex his thermis proveniente cessit ipsi Civitati, cui dein, dum an. 1703 jure postliminii restituta exstitisset, a Leopoldo Imp. et Rege per benignum Privilegium collatae fuerunt, *) a quo tempore in hodiernos usque tenet dies, vel proprie eas administrando, vel in censum dando.

Thermae hae: Regiae primae-Communes-Civiles-tandem Pontanae, a ponte navali mobili, qui usque an. 1711 hiece trajectum fecerat, appellatae, ob copiosum huc balneantium adfluxum saepius jam

*) Miller pag. 125.

amplificatae, tandem an. 1831 cura D. D. FRANCISCI ÖFFNER Civitatis hujus Consulis, et JOSEPHI RATH Civis electi, et t. tp. Tribuni Plebis noviter restaurari cepere, nuncque omni ex parte illustres cernuntur, continentes :

Pretium. in V.V.

fl. xr.

- | | | |
|----|--|----|
| a) | Balneum commune - - pro persona - - - | 2 |
| b) | Quinque balnea lapidea cum apody-
terio - - - pro 1-2 personis - - - | 24 |
| | si plures a 3 computando quaevis - - - | 6 |
| c) | Quatuor balnea lapidea sine apody-
terio - - - pro 1-2 personis - - - | 12 |
| | si plures pro quavis - - - - - - - | 6 |
| d) | Tres Sellae vaporariae pro haemorr-
hoidariis - - - pro persona - - - | 6 |
| e) | Triginta Lavaera lignea — — — quorum pre-
tium diversum januis cubilium ea continentium
inscriptum. | |
| f) | Praeter Salam, Cavenam, CUBICULA vigin-
tiquatuor, quorum alia pro 1 fl. 30 xr. alia
pro 1 fl. dietim inhabitanda. | |

Aedibus thermalibus adnexa est porro domus uni-
us contignationis majori balneantium commoditati in-
serviens, nec non Forum his obversum, vallis nunc
cingendum, platanis umbriferis, floribusque ornandum.

De praesenti porro Fons lapideus in Aedium
thermalium areae majoris angulo meridionali-occiden-
tali exstruitur, qui pro Usu quoque interno venas
fervidas e castellis venientes susceptas fundat, — du-
dum enim intra balneandum vulgus has aquas biberat.

Quinque autem his thermis sunt aquarum sca-
turigines castellis cinctae, quaeve cunctae intra aedes
ipsas aquilegio captae in labra devolvuntur, et ex his
denuo amplo sat canale collectae, sellis vaporariis pro-

spicientes, tandem impetu valido rotam antliae impellunt, quae ad temperandum aquarum calorem undas danubiales in ampla aquilegia murata colligendas ad notabilem altitudinem ascendere facit.

Gradus caloris memoratarum scaturiginum variat inter 35 — 37 gradum Therm. Reaum.

Memorari hic meretur Tofi concrementum ingentis molis ad canalem, aquas in Balneum commune ducentem, formatum, actu in dies increscens.

III. Thermae Rascianae.

Rácz Fördő-Raitzenbad.

Dum Mons Gerhardianus saxosa, praeruptaque sua fronte ad mox descriptas thermas septentrionem tendere cessat, praecipiti sua declinatione occasum petente in vicinia Ecclesiae G. R. n. U. novam suppeditat aquarum molem, thermis nunc lustrandis dicatam.

Ab immortalis Hungarorum Rege Matthia Corvino hic loci amplissimas, nulla sumtuum parsimonia, verique regias exstructas fuisse thermas, nec a Turcis succedentibus spretas, nil est, quod dubitemus.

Eliberata dein e jugo Ottomannico Buda, Altetitulus jam Imperator et Rex aedes has cum cunctis adpertinentiis an. 1696 die 26. mensis Martii Joanni Pergasi, e Babylonia oriundo, ejusque prolibus gratiosissime contulit; quo mortuo, filia Maria Dominica Josephi de Gillig (Districtus Budensis Provincialis Commissarii) sponsa circa annum adhuc 1760 possessionem tenebat, donec haec ipsa cum filio Ignatio et condividentibus Francisca Baronessa de Wilisek, Catharina de Duhek an. 1774 die 22 Decembris Marco Zagler vendidisset, cujus haeredes et hodie tenent.

Aedes, vix multo Gerhardianis nobiliores, sequentia continent solia:

Pretium.

- a) Balneum commune - - - pro persona 2 xr. V.V.
 b) Tria balnea lapidea cum
 apodyteriis - - - pro 1 - 2 personis 24 — —
 si plures, pro quavis 12 — —
 c) Quinque balnea lapidea
 sine apodyteriis - pro 1 - 2 personis 12 — —
 d) Quatuor hic sunt CUBICULA sine defixo pretio.

Thermarum harum scaturigo in imo montis viscere abscondita est. Unda omnis aquilegio profundo (ad quod pervestigandum occasio defuerat) capta, pro parte solia inundat, pro parte vero non usuata, cum rivulis e prioribus defluentibus, in canalem Christinapoli venientem cadit, Danubio tandem miscenda.

Quantitas ejus nondum definita.

Gradus caloris est 38 graduum Ther. Reaum.

Hic quoque Canales Tofo copioso superinducuntur.

Aquae calidae superiores.

IV. Thermae (a possessore) Königianae.

Király Fördö - Königsbad.

A thermis inferioribus contra torrentem Fluminis septemtrionem versus procedens ad sinistrum plateae principalis (in confiniis Suburbiorum Aquaticae et Viae regiae) hasce aedes eleganti stylo constructas intueris thermales, olim - jam docente WERNHERO: Hospitales appellatas.

STOKER narrationi a senibus Rascianis sibi factae fidem habens, thermas has ab Hussem Bassa (infidelitatis causa dein func strangulato) e fundamento

in sublime deductas refert; — si non potius eadem illae sunt, quas ISTVÁNYI nomine *inferiorum* a Bassa Mustapha exstructas docet. —

Recuperata Buda thermae hae — Xenodochiales — per Augustissimum Regem LEOPOLDUM pariter Frid. Frd. Illmer de Wartenberg clementer collatae; dein vero a filio ejus Carolo an. 1703 die 2 Septembris Excell. D. Joanni Frdo. L. B. a Pfeffershofen venditae fuere. Illo e vita decedente, relicta vidua Olympia Catharina Comes a Magni an. 1718 Leonardo Aigner emtori cessit, *) post cujus haeredes an. 1768 Michaël Birisits, et an. 1796 Franciscus König tenebant. Tandem mortuo illo Carolus et Michaël fratres aequali jure haereditatem possidebant, donec prior omni suo juri renunciasset, fraterque alter Michaël König modernus possessor evasisset, **) qui an. 1826 e fundamento aedes restaurans, binas aedium condidit arceas:

E minori, plateae principali contermina, introitus patet in: *Pretium.*

a) Balneum commune - - - pro persona 3 xr. V. V.

b) Quatuor labra lapidea

cum apodyteriis - - - pro 1 pers. 10 — M. C.

— 2 — 12 — dto

si plures pro singula 6 — dto

Area major, tecto ambitu columnali circumcincta, arboribus, floribusque amoena, recondit:

in tractus, areas dividens, angulo septentrionali-orientali:

fl. xr. M. C.

c) Quatuor balnea turcica

lapidea - - - - - pro persona — 4 dto

in tractu septemtrioni obverso:

*) Miller pag. 122.

**) Ex actis Urbaniatus Officii Civ. Bud.

Pretium.

- | | |
|--|-------------|
| | fl. xr M.C. |
| d) Quinque lavacra cuprea pro persona — | 24 dto |
| pro usu quotidiano per mensem integrum | 9 48 dto |
| e) Octo lavacra lignea - - pro persona — | 12 dto |
| pro usu quotidiano per mensem integrum | 4 48. dto |
- in tractu meridionali :
- f) Duo labra marmorea: *Palatinale et Ferdinandeum*, fonte saliente, apodyteriis eleganter instructis, ornata
- | | |
|----------------------|--------|
| pro 1 — 2 personis — | 24 dto |
|----------------------|--------|
- In fronte aedium, superiorive contignatione, ad plateam principalem sunt :
- g) Quinque CUBILIA magna - - - - pro quovis dietim — 48 dto
- h) Quatuor minora - - - - - dto - - - - - 36 dto
- in aula majore itidem :
- i) Quinque - - - - - dto - - - - - 30 dto
- k) Quinque - - - - - dto - - - - - 24 dto
- in tractu aulas dividente :
- l) Tria cubilia cum adper-
tinentente culina - - - - - insimul dietim 1 24 dto
- m) Duo separata pro servis pro singulo diet. — 10 dto
- Supellectilium genus, pro pretio diverso, varium omnimodae commoditati adaptatum.

Inquirendum nunc in scauriginem thermarum nostrarum. — Minime etenim haec in Civitatis medullio natali prosilit ex antro, ut supra nunciatum; verum eandem cum mox memorandis, e visceribus montis Josephi agnoscit originem. Non procul ab hujus pede, in horto quondam Domini de Rittershaim, nunc vero prato ad fundos coronales spectante, et pro vestimentorum lineorum dealbatione destinato, soterium hoc fluidum profundo ex antro murato *) for-

*) In quo crustas crystallinas Selenitis, foratici inhaerentes collegimus.

nice oblecto promanat, quod aquaeductum pedalis circiter luminis subintrans ad 1000 orgiarum distantiam labitur, donec in vicinia aedium thermalium vetustum aquarum castellum impleat, sicque in labra defluat balinarum.

Aestimatur autem copia adfluentis undae intra 24 horas prope ad 800 urnas.

Incongrue nonnulli Auctorum has thermas speciatim Purgatorium appellavere: ob nimium quarundam scaturiginum fervorem — an quis in antememorato antro fornicato distinctas investigabit fervidas venas? Calet autem latex aquosus ibidem collectus ad gradum 48 Therm. Reaum. et longo licet itinere confecto, in ipso ad balneum commune lapsu thermometerum grad. 37 indicat; unde necesse in labris marmoreis et vasisbus fervorem frigida temperare unda, quam, salinis partibus instructam, — hic loci puteus profundus mire constructus suppeditat.

Hic quoque Fons est e marmore constructus, aquam pro usu interno comprehendens.

V. Thermae Caesareae.

Császár Fördő - Kaiserbad.

Recta ab nunc lustratis aedibus per plateam principalem progrediendo, dum in viae regionariae medio muratum aquarum castellum terra coopertum, et dextra molendinas caesareas, sinistra vero ad ipsum montis pedem aquilegium amplum muro cinctum (de quo inferius plura) intuitus fuisses, ad quintum hoc aegrotantium pertinges salutis asylum.

Longe olim hic loci aedes thermales fuisse, è conspectu historico Cap. I. intelligere licuit; specialia vero data circa has thermas colligere adusque et tempus

et occasio deficiens vetuit. Scimus ambitum thermarum harum olim territorium S. Trinitatis, temporibus vero jugi Ottomannici referente STOKER Wallibek nominatum credimus. — Illud constat: Thermas has, post Budae revindicationem regias majores compellatas, ad rationes Aerarii Regii Imperatoris LEOPOLDI I possessas, et dein per Caes. Reg. Cameram administratas fuisse. Anno autem 1702. die 24. M. Januarii Administrati Caes. Reg. Cameralis easdem cum omnibus appertinentiis Joanni Ekher civi et halneatori vendidit, cujus filius Joannes Michaël (Civitatis Budensis Senator) circa an. 1760 adhuc tenebat. *) Ad initium dein saec. moderni Excell. Comes Stephanus a Marczibány, ut fundo perpetuo Nosocomium F. F. Misericordiae Budae erigendum instrueret, et thermas et molas emit, conventuique nominato donavit. Ab hoc tempore Aedes thermales saepius amplificatae et ornatae notabilem nunc censum annuum Conventui suppeditantes, binas quoque areas complectuntur.

Ex illa minore introitus patet in: *Pretium.*

a) Balneum commune - pro persona -	3	xr. V.V.
b) Balneum sociale lapideum dto -	9	— —
c) Quatuor Balnea lapidea dto -	9	— —
d) Tria Balnea lapidea turcica - -		
	pro 1 persona	30 — —
	— 2 personis	45 — —
	— 3 — —	60 — —

Ex áreae majoris

tractu meridionali, in:

- e) Octo Balnea lapidea - - - - ut praecedentium.
 f) Balneum Palat. lapid. - pro sing. pers. 30 xr. V.V.
 e tractu orientali, in:

- g) Sept. lavacra lignea in contignat. dto 50. — —
 h) Septem lavacra lignea inferius dto 30 — —

In tractu aedium meridionali sunt:

*) Miller op. cit. pag. 122.

i) Viginti sex CUBIGULA

In tractu occidentali:

k) Sex cum fenestris ad viam regiam

l) Sex — — ad hortum

m) Decem pro servis - singuli per diem 60 xr. V.V.

Suppellectilium genus varium.

Sunt aedes amplae in areae majoris tractu occidentali *Cavena* et *Ambulacris* (*Terrasse*) provisae; arbores porro excelsae dimidium areae hujus inumbrant, unde aditus ad orientalis aedium frontis *Ambulacra*, prospectusque exhinc in Danubium praeterfluentem, Iusulam Leporum - S. Margarethae, et remotas Civitatum Budensis et Pestiensis extensiones patet. Ex area minori itur in Hortum nunc magis ac antea cultum.

Ambitus thermarum caesarearum magno sat gaudet scaturiginum numero, quarum aliae fervidae, tepidae aut plane frigidae aliae. E prioribus tres sunt, quae altius sitae in labra devolvuntur, suntque: Scaturigo fontis, Scaturigo in ipso Balneo communi, et Scaturigo penes viam regiam, *) tres vero aliae, quae profundius promanantes antliae ope in usum adhibentur, ut: Puteus lotricum - *Vaschbrunn*; Puteus ad molendinam thermalem, et eadem in serie penes Danubii ripam; Puteus pro lavacris ligneis. Posteriores ad temperandum priorum fervorem adhibitae, numero sunt duo, altera ad novi aedificii angulum, (olim aquilegio patenti, nunc fornice oblecto, contenta) altera penes viam regiam exorta.

*) Quae receptaculo quadrangulo a tegulis constructo, semialteramque orgiam profundo capitur, et canali lapideo per hortum ducto in Balnea lapidea sub C devolvitur. -- De hac Scaturigine probe notandum (cujus jam Stoker meminuit) quod occasione repurgationis hoc anno suscepta, *Concrementa chrySTALLINA Sulfuris* purissimi, intermixtis *Selenitis* Xallis solitariis, et hujus crustis ad plurimum librarum pondus reperi, fuerint; de quibus speciosum exemplar in Museo naturali R. S. U. asservatur, praeter plura minora Spec-tabilibus D. Facult. Med. Professoribus a nobis oblata.

Ipsum Aquilegium magnum (Nymphaea thermali et piscibus refertum) undis, profundo ex antro in ima montis viscera protenso, impletur, quarum defluxu perenni molarum caesarearum rotae impelluntur. Sunt porro, praeter jam memoratum in viae regiae medio Aquilegium minus aqua tepida plenum, duo Putei aquam fervidam tenentes, quorum unus, extra aedium thermalium frontem meridionalem situs, lotioni vestium, alter thermis vulgo: *Luckerbad*, uno labro lapideo, et duobus lavaeris ligneis constantibus, (in vicinia scaturiginis thermarum Königianarum) inservit.

Non obstante eo, quod tantus sit scaturiginum calidarum numerus, tamen et Puteos complures aquam frigidam tenentes reperies, prout in ipsarum aedium thermalium ambitu areas nectente.

Ingentem illam montis Josephi aquarum molem, vix calculo aestimandam, mox vidimus thermas Königianas inundare; et quantus est urnarum numerus labra nostra continuo implens? quantus non torrens molarum impellit rotas? quanta demum unda non usuata praeterfluenti miscetur Danubio? ast — cessat tantis usibus dicatus thesaurus, quamprimum libella Aquilegii memorati (cujus verus Auctor plane ignoratur) renovationis scopo, cataractis ad fundum solutis, dehiscit, — prout hoc quoque anno factum. Meminit quidem similis eventus jam suo tempore STOKER *) illud tamen recentius observatum: non solum praementionatos defectus per derivationem aquarum exoriri, sed, ea longiori tempore durante, ipsam quoque in thermis Rascianis et Pontanis scaturiginum uber

*) Cujus causam op. cit. pag. 57. sequentibus attingere admisit: „Scaturiginis revocatio, quae non nisi multum ultra medietatem repleta piscina succedere deprehensa est, non vano est argumento, aquarum in antris potrae contentarum liberi exitus ab accumbentibus in piscina aquis praecclusi, indeque

tatem imminui. — Hujus asserti veritatem, autopsia, hoc anno, postremis in thermis abunde nos docuit. Tandem et memoria tenendum: ipsam Aquilegii nostri libellam subsidere tunc, dum Stagnum Tatense (*Tata, Totis*) ad siccum derivatur.

Oportet nunc succinctam a qua e soteriae historiam attingere.

Accidit, cum antememoratus Excellentissimus Thermarum harum Possessor de augendo balneorum numero sollicitus, scaturiginem, lavandis unice vestibibus adusque adhibitam, istum quoque in scopum convertere cogitaret, ut remota undique terra, amplior hujus ambitus claustro murali cinctus, et frustra majora canalium ligneorum, aquam abhinc ducentium, reperta fuerint, simulque ad rudera aedium isthic olim positarum perventum est, manifesto usus prioris indicio. — Cum vero post repurgationem a qua e limpidae cernerentur, casuali, audaci usus interni tentamine inclarueret. — Quare per Excelsum Consilium R. L. Hungaricum Commissio Medica gratiosissime exmissa, ut scientia et sincero veri studio fundatam de re doctrinam, aequumque proferrent judicium. Ex Commissionis itaque membris D. D. Schraud, Pfisterer, Cseh - Szombathy, Winterl, et Kitaibel, postremis his binis, Chemicis expertissimis, partium has aquas componentium, impositum fuerat indaginis munus; ita quidem, ut primum seorsim investigarent aquas, propriisque artificis in discernenda earum elementa pervenirent; dein autem communiter examinarent educta cujusque, si quam forte nacti essent sententiae diversitatem, eam collatis inter se, aut repetitis expe-

montis caverna stagnantium intumescenſiæ, qua mediante successive accrescentes prædictos, sublimiori loco positos, aquae ductus ad thermas protensos assequuntur, hique denuo per easdem ad præfixa labra indefesso volvunt latices, quod pauciori aqua in piscina restagnante, utpote tantum irruentium aquarum impetum coercendi impotente, fieri non potuisset.

rimentis exaequarent, atque ita tandem resultatum, consentientibus utriusque criteriis, congruum in publicum proferrent, quod et Capite III sub V adductum habetur.

Receptaculum dein, quod aquas scaturientes colligat, e marmore exstructum est. Huic superius canaliculus 9 circiter poll. quadrat. nexus, quem plene aquae perennes in defluxu et hodie explent. Hinc ubertatem scaturiginis notabilem videre est, cujus tamen libellam, tempore derivationis Aquilegii immotam hoc anno perstitisse, observare minime licuit, prout hoc Commissio Medica asseruit. — Juvabit praeter aquarum harum ubertatem, caeteros quoque characteres physicos paucis commemorare:

Emittunt bullas copiosas, speciem ebullitionis excitantes.

His non obstantibus sunt limpidissimae et excolores.

Odor eis est manifeste sulfureus seu hepaticus, nec tamen intensus.

Sapor, ut non paucis videtur, debilissime acidulus.

Calor Mercurium Thermometri ad gradum + 46 Scalae Reaumurii, imo et ultra elevat.

Sedimentum in receptaculo ad margines libellae, et in canale ad latera depositum Tofus est; lapides vero, per quos labuntur, Ochra obduci dicuntur. —

Usum aquarum harum internum, multum omnino salutarem, experientia evictum; — data tamen, valido judicio medico consignata, tam de his, quam de caeteris thermis Budensibus, proh dolor! desiderantur.

Memoratarum scaturiginum fervidarum in thermis nostris varius est caloris gradus, varians inter 46 — 51 Therm. Reaum.

* * *

Nec praetervidendae sunt et caeterae territorii Budensis Scaturigines fervidae.

Harum prima in Danubii acervo arenoso supra insulam Margarethae versus Pestiensem ripam prorumpit. Sunt autem plures venae hinc inde conspiciendae, odore sulfureo insigni praeditae, quod Sulfur et ad margines fovearum scaturigines circumdantium colore suo nativo in crustis arena compactis se collectori sistit. — Olim hic gradus e lapide secto fuisse, constat, — quis vero eos primus posuerit? — an torrente fluminis nunc ablati, vel arena tecti sint? — hoc privato inquirere et determinare arduum esse, magis perspectum est, quam ut commemorare necessum foret.

Ager vero Vetus-Budensis secundarium scaturiginum natale sistit solum. Quot non praeterivere saecula ab eo tempore, quo Aquilegium firmissimum constructum est? — in cuius fundo, si recte meminerimus, septem in locis perenni quasi ebullitione fervidae prosiliunt venae; in altum sic collectae aquae lapsu suo rotas molendinae, pro parando pulvere pyrio destinatae, circumagunt; canale denuo secundum rudera vetustissimorum decursum ductae, supra oppidum memoratum stagno coërcentur, ut rotas molarum: *Krempeliana*e et mox alterius: *Klingelmayeriana*e in motum ponant. Donec tandem moles aquosa ceptum versus Danubii ripam iter prosequens, rapidis hujus misceatur undis.

Tertiam demum aquarum calidarum scaturiginem, in vicinia Pagi: *Békásmegyer-Krotendorf* profluentem, quamvis jam olim nobis notam, nunc tamen penitus pervestigandam diversa et multa impedivere.

Caput III.

Quod medicamentorum eunctorum ad corpus humanum relatio magna ex parte determinetur per partium constitutarum Chemia duce demonstratarum qualitatem ac quantitatem; quodque Pharmacologiae studium indissolubili cum Chemia vinculo, non absque totius Medicinae detrimento, junctim pertractari debeat, neminem certo latebit; quandoquidem summi nostri aevi pharmacologi, — vere scientificae, — pharmacorum seriem systematicam, partium constitutarum cognitioni innixam, ordinare minime vereantur.

Multum itaque intersit Medico, curam rationalem aquis soteriis instituere volenti, harum quoque partes constitutivas, analyseos chemicæ ope erutas, nosse. — Quare praesentibus resultata tentaminis chemicæ aquarum nostrarum et vetustissima et recentissima undique collecta ordine dabimus:

I. LAURENTIUS STOKER adhibitis variis suo tempore (1724) usitatis artificiis spagyricis, generatim sequentes statuit thermarum Budensium partes constitutivas:

„*Sulfur commune et metallorum-halonitrum et nitrum calcareum - alumen - lapidem calcareum - terram bolarem de natura lapidis calaminaris - bitumen-spiritum mineralem acidum - oleum ejusdem fere qualitatis - sulfuris et bituminis foeturas - salem gemmae seu salsum - aurum - ochram seu vitriolum immaturum - et salem alcali seu urinosum.*“

speciatim vero:

„Thermas sub monte Gerhardi ingreditur: sulfur copiosum, hinc nitrum, ochra seu vitriolum immaturum, lapis calcareus circiter ut unum ad sexa-

ginta, nonnihil de *sale alcali* praeter propter ut unum ad centum, *acre bitumen* et *salis communis* parum.“

„Thermae Civiles multum recipiunt de *lapide calcareo*, ut unum fere ad triginta, hinc de *sulfure* et *bitumine*, *nitro calcareo*, *spiritu* et *oleo acidis* paucio- rem quantitatem, de *alumine* et *nitro* tam *calcareo*, quam *halonitro*, et tantillum *salis communis*.“

„Thermae Rascianae multo turgent *nitro calcareo* et *bitumine*, *pauciore sulfure*, cui accedit *ochra*; *terra bolaris calcarea de natura lapidis calaminaris*, circiter ut unum ad septuaginta, et *sal quoddam acidum* valde penetrans paulo minoris ponderis.“

„Thermae Caesareae *sulfur* bibunt satis purum *aureae indolis*, constant *marga de natura lapidis calaminaris satis copiosa*, ut unum praeter propter ad triginta quinque, *bitumine de natura asphalti*, *spiritu acido esurino*, *sale communi seu gemmeo* lentissima evaporatione, aliisque manipulationibus adinvento, circiter ut unum ad centum sexaginta, *nitro* tam *calcareo*, quam *halonitro* copioso, *ochra* et *pyrite aureo* et *lapidescente*.“

„Thermae in civitate aquatica ingredientibus fere modo dictis, scilicet caesareis correspondent.“

II. L. B. KRANZ cunctos Austriae fontes altissimo S. C. R. Majestatis Mariae Theresiae intimato conformiter investigans (1772) sequentem dederat aquarum Budensium analysim:

- „1) Scaturigo montis Gerhardi.
- a) *Spiritus sulfureus* — Erös kénköves spiritus —
Ein herrschender Schwefelgeist.
- b) *Terra calcarea martiali sociata* — Meszes föld, kevés vas részetskéssel kevert —
Kalk-Erde mit sehr wenigen Eisentheilchen.

- c) *Alia Terrae species acidi nitrosi unionem respuens* — Egy más föld, melly a' Salétromnak savanyúságában fel nem oldoztatik — *Eine andere Erde, die sich in der Salpetersäure nicht auflösen lässt.*
- d) *Sal muriaticus* — Több közönséges só — *Mehr muriatisches Salz.*
- e) *Sal amarus* — Mind keserű só — *als Bittersalz.*
- 2) *Scaturigo montis Josephi.*
- a) *Spiritus sulfureus* — Erős kénköves spiritus — *Ein herrschender Schwefelgeist.*
- b) *Sal alcalinus terrae martiali junctus* — Alkali föld, melly vas részetskökkel bővelkedik — *Ein alkalisches Salz mit Eisentheilchen.*
- c) *Sal mirabilis Glauberi* — Glauberiumi tsuddlatos só — *Glaubersches Wundersalz.*
- d) *Sal muriaticus* — Közönséges só — *Muriatisches Salz. *)*

III. JOSEPHUS M. OESTERREICHER 1784 methodum analysandi cell. tunc Chemiae Professoris Winterl secutus, determinatum *volumen-mensuram* aquae investigandae *Cantharo* - 100 poll. cub. anglicis, (4 minoribus, totidem hungaricis) singularum autem partium constitutivarum *quantitatem* numerico designaverat *Calculo*. — Horum, ut facilius sit conspectus, cuncta solerter excerpta, praesentibus tabellari exhibemus forma:

*) Terminus hungarico-germanici desumpti ex opere: La Lanque János. A' magyarországi orvos vizokról, és a' betegségekhez azokkal való élésnek szabotti módjairól. Nagy Károlyban 1785.

Nomen
Thermarum.

Aëres

Sales, ordine, quo crystallisantur.

Aëris fixi ope soluta
tendantur

Aër fixus.	Tofus granulosus.	Mica argillacea.	Pyriticosa sine cum Feri vestigio.	Magnesia.
Aër Scheelii.	Selenites pyriticosus.	Argilla Phlogisti ope soluta.		Extractivum.
Phlogiston.	Terra invitriolabil.			
Aër hepaticus.	Sal amarus.			
Aër vitriolicus.	Sal mirabilis.			
Aër putridus.	Sal communis.			
	Magnësia salita.			
	Terra xllisabilis salita.			

Poll. Cub.

Grana.

Grana.

Grana.

Grana.

Caesareæ . . .	33	2 1/4	1/16	vest.	--	2	2 1/10	1/4	--	3 1/6	3 1/2	1/2	1/5	--	--	6	1	1/350
(Sprengeliane)																		
Königianæ . . .	34 1/2	3	1/16	vest.	vest.	2 1/4	1 2/3	1/6	--	8 1/10	3 7/11	5/6	--	--	--	5	3 1/2	1/300
Rascianæ . . .	27 3/5	2	1/16	vest.	--	3	7 1/4	1	6	8 7/12	6 1/2	1/6	--	--	--	3 1/10	9 1/5	1/150
Pontanæ . . .	38	2 1/4	2 3/640	vest.	vest.	1	8	1/40	--	9	4 1/5	3 1/2	--	--	1/20	5 1/2	5	vest.
Gerhardianæ.	32 1/2	2 3/4	1/16	vest.	+	1 3/4	8	1/2	--	8 2/3	8	4	--	--	10	--	--	1/16
Fons insulanus.	44 1/2	3 1/4	1/48	vest.	vest.	--	1 1/10	--	5/8	5 1/5	3 1/5	2 7/8	--	--	2	5	3 2/3	1/300

IV. CHRISTOPHORUS MAYR, *) 1798 in serie thermarum hepaticarum Hungariae, sequentia adducit nostratum principia constitutiva: „Copia ingens aëris fixi et hepatici — hepar sulfuris calcareum — terra calcarea copiosa in tophum concreescens — sal alcali minerale — sal amarum — sal commune — et aliquid ferri.“

V. Analysis aquae soteriae thermarum Caesarea-rum instituta anno 1804.

	Winterl.	Kitaibel.	Media proportio.	
	in 100,000 gr. vol.	in 100,000 gr. vol.	in 100,000 gr. vol.	in 23,000 gr. vol. seu mensura pestana
Proportio in granis expressa.				
Gas acidum Carbonicum	52,96	46,31	49,76	11,49
Gas Hydrogenium sulfur.	—	0,42	4,20	0,928
Natrum sulfuricum	50	55,64	52,82	11,2
Calcaria sulfurica.	2	4, 3	4,30	0,99
Natrum muriaticum.	25,96	16,846	20	4,62
Magnesia muriatica.	10,57	11,768	11,16	2,57
Calcaria carbonica.	40,38	38,79	39,58	9,14
Magnesia carbonica.		5,66		1,307
Silica	11,5 us-	10,62 us-	10,62	2,452
	que 15,38			
Tofus secundarius.	13,46 usq. 13,65	—	13,65	3,15
Ferrum carbonicum.	vestig.	vestig.	utrinusque o 20 gr. Terrarum gr. 4/82	—
Alumina.	—	—	—	—

*) Dispensatorium universale. Viennae et Lipsiae 1798. pag. 398.

(Tabellâ præsens ex opusculo DENHOFFERI, Commissionis Medicæ Dissertatione, et Hydrographicis KITAIBELI constructa ac excerpta.)

VI. Superest, ut eam singularum thermarum Budensium Analysim obtutui sistamus, *) cui, mox sub III. adductæ, Chemiæ h. t. cell. Professor SCHÜSTER (in defectu exactioris, recentissimisque Chemiæ principiis conformiter instituendæ) systematicam nunc terminorum nomenclationem indiderat, partium constitutarum proportionibus insuper ad calculum decimalem reductis.

In 100 poll. cub. anglicis.		Th. Cæsareæ	Th. Königianæ	Th. Raschianæ	Th. Pontanæ	Th. Gerhardianæ
Pollices cubici.						
Gasa.	Acidum Carbon.	33	34,5	27,6	38	32,5
	Hydrogenium sulphuratum	vest.	vest.	vest.	vest.	vest.
	Oxygenium	2,25	,5	,2	2,25	2,75
G r a n a.						
Salia.	Sulphas Natri	3,2	8,1	8,58	,9	8,66
	Murias Natri	4,5	3,8	6,5	4,2	,8
	Murias Magnesiæ	0,5	0,8	0,16	3,5	,4
	Sulphas Magnes.	—	—	,6	—	—
Terræ.	Carbonas Magn.	2,6	2,6	10,56	5,54	0,92
	Carbonas Calcar.	,6	,5	3,1	5,5	,10
	Sulphas Calcar.	2,1	1,66	7,25	,8	,8
	Argilla	0,1	—	—	0,11	0,08
	Silica	0,94	1,03	1,37	0,72	1,02
Metalla	Ferrum	vest.	—	—	vest.	—
	Extractivum Gelatina	$\frac{1}{350}$	$\frac{1}{300}$	$\frac{1}{150}$	vest.	0,25 multa

*) Vide Schamsii et Szepesházii opera.

Quaeritur jam, assumpta cum cell. Hartmann *) Aquarum medicatarum ad genus Solventium relatarum, in: Carbonicas acidulas, Hydrothionicas, et Neutras divisione, et priorum denuo, secundum praevalentes Sales contentes, in alcalinas, muriaticas, et sulphuricas distributione, — ad quam harum cohortum Aquas nostras allegemus? — Sunt, qui eas thermis Badensibus analogas, adeoque *hydrothionicas*; sunt et, qui Carolinis utpote *acidulis* adnumerandas judicant. — In hac autem mentium dissensione nil consultius! quam praecoce litis decisione supersedere, donec et exactissima cunctarum scaturiginum analytica investigatio recens suscepta, et practica fundatae experientiae resultata dubium — solverint; illud probe tenendo: Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat!

*) Pharmacologia dynamica. Editio alt. Viennae, 1829. Vol. I. pag. 270.

Caput. IV.

Omnimodo balneandi scopo thermae Budenses a priscis inde temporibus usurpatae fuere. Romanis in oblectamentum, munditiei curam, et tuendam valetudinem suas fuderunt undas, — quas et antenati ut singulare naturae benignae donum aestimabant. Religioso plane cultu nefandi Patriae hospites Turcae magnifica posuerunt balnearum labra, atque ob aegrorum dulce solamen persaepe largitum, multum celebrati et actu petuntur undequaque foecundissimi hi valetudinis fontes! —

Duplex vero colitur hodie medicatus thermarum Budensium usus: alter externus, internus alter. Priore collotenus corpus aegrotum salubribus mergitur undis, limoque thermali (in thermis Gerhardianis) singulae foventur partes adfectae; dum altero aegroti labiis fervidum sugunt medicamen. — Junctim et frequenter utraque adhibetur memorata medendi methodus, *nulla tamen norma, nullisque principis firmis adusque superstructa* — ! *)

Superest nunc quaerere, quomodo? et quibus medeantur morbis aquae Budenses? — ordiemurque a priori:

Summum Medico rationali decus, summusque Jamatologiae finis is certo est: nosse pharmacorum diversissimorum ad organismum humanum, speciatim aegrotum, relationem dynamicam - actionis modum, ut sic illorum ope perscrutato morbosus statui congrua ferri valeat medela. — Plures ad hancce metam asse-

*) Quaequam, suis observationibus superstructa de hoc objecto pertractant: Stoker op. cit. pag. 110 et sequentibus, nec non Denloffer op. cit. pag. 71.

quendam ingredi vias, omni Medicorum notum. Harum hic binas adduxisse sufficiat: alteram, qua analogia duce a chemice sibi affinis et sua de activitate cognitis, ad similes quoque concluditur vires medicatas; alteram, quae observationum innititur resultatis, actionem corporis medicati in organismum humanum definite aegrotum praesentantibus. —

Quaeritur jam, quae sit thermarum Budensium virtus-actio medica? quaque ratione definienda? et asseres: opus minime esse fatigiosum, conferendo nimirum has cum sibi similibus analytice notis, lustrandoque status morbosos earum usu adusque sublato — ast, quot non et quanti posterioris hujus moliminis auctori insurgent obices? dum priora tentanti anxia manebit thermarum Budensium (in praesentiarum statu —) ad seriem certam Aquarum mineralium relegatio, infanisque rudis empyriae nota! Accedit et hoc: cunctas fere Aquas ad tribum Solventium relatas, respectu effectuum, quos in vitam humanam exserunt, et morborum, quibus opponuntur, plurimum inter se consentire, convenire. Porro nec ita simplex Aquae nostrae, quemadmodum salia quaedam aut plantae, sistunt corpus, ut inde ob partes constitutivas praedominantes, ad illa, cognitae similis compositionis, et definitae actionis, remedia tuto relegari valerent.

Haec tamen cuncta, alteram potius quaestionis partem, mox uberius pertractandam, respiciunt, minime vero eam, de qua agimus, obtulit nobis sistunt; et sane — opus difficillimum! tantam, quantam nullum aliud pharmacum, respectuum cohortem exposcens. Quare thermographi vix non omnes, cum de Aquarum suarum in organismum humanum actionis modo agunt, aut Gasibus his ligatis summam tribuunt virtutem, aut in Salibus solutis principale agens agnoscunt, aut porro speciales sibi Vires electro-chemicas, et hydro-

galvanicas fingunt — aquarum tanquam Archæo, — quin ipsi penitus has Vires noscant, multo minus earum in corpus efficientiam attingant, aut demum sunt, qui omnem Aquis mineralibus medicam denegantes virtutem, hanc solam in externis vitæ rationibus mutatis consistere sibi persvadent. — — In quantum horum singuli præfixam attingant metam, in aperto est! —

Necesse igitur, summam pensitare respectuum, e qua, scrutinio omni ex parte complete instituto, Aquarum Budensium ad vitam humanam relatio quondam — crui, sistique valeat:

Principale certo agens Caloricum est, (facultas illa macrocosmi procreans cuncta et animans, — productum una in æternum secreti, ast indubii, electro-chemici processus Vulcanorum ignibus, fervoreque Aquarum mineralium se manifestans, — innatum organismo animali vitæ principium, — elementum demum chemicum thermometro nobis metiendum) cujus gradus varius, applicationisque tempus quam maxime censendum. Gasa porro varia, ut: Gas acidum carbonicum (vera illa Aquarum mineralium, ut volunt, anima, partiumque in his contentarum Solvens præcipuum) Gas hydrogenu sulfuratum, nec non Sales in Aquis soluti, et simul eunctorum horum per cutem absorptio aestimanda; pressio dein, tensio electrica (vel si placet, vis hydrogalvanica) et fluctus aquarum, organismum his immersum adluentes, probe pensitandi. Aegroti demum omnimodus respectus, — morbi que illius diagnosi exactissima, mutatus rationum tum physicarum, tum psychicarum status, curæ in morbum effectus, tempestatis ratio etc. solerter respicienda.

Hæc itaque momenta normam fore putamus, qua duce, et simul, revelata scaturiginum omnium

Budensium chemica indole, morborumque historica consignatione exacte suscepta, diversa quoque usus ratione spectata, tandem — avidae menti humanae de thermarum Budensium in organiamum aegrotum actione, qui fiat? sciscitanti, Medicinae dogmati conformiter obveniri, atque indicationum principia solida definiri queant! —

Ad alteram nunc quaestionis partem respondendo, cunctas morborum enumerabimus formas, in quibus sanandis thermae Budenses adusque inclarnere:

Praetermittimus quidem nunc cum STOKERO dicere: virtute thermarum Budensium „*Spiritus puros, volatiles et luminosos reddi, torpescentes aegnesque ad motum provocari, nimium mobiles et volatiles coërceri — Humores deficientes restitui, nimium calidos refrigerari, frigidos calefieri, tenaces et viscidos attenuari, in motum progressivum promoveri, motum praeposterum inverti ac affluxus sisti, obstructions reserari, — Tonum partium solidarum naturalem conciliari, — Vitia superficiei tolli, — Solutiones demum continui consolidari;*“ nihilominus tamen et hodie Aquis nostris sanantur iidem illi morbi, qui tunc temporis in spiritibus, humoribus eorumque motu, tono aberrantibus radicari somniabantur.

DENHOFFER recentiorum jam Medicinae dogmatum Minister *Hydropem* e diversis causis ortum, *Digestionem laesam*, dyspepsia, flatibus, meteorismo et pituita intestinali gravatam, *Dysuriam*, *Stranguriam* a renum et vesicae sabulo et pituita enatam, *Artuum rigiditates*, tumores, dolores, languores, a vi externa tendinibus et ligamentis illata, nec non e diatesi rheumatica aut arthritica provenientes, sanatos, — *Flabium scrophulosum*, *Phthisim pituitosam*, *Leucorrhoeas*, varios nervorum *Spasmos*, emendatos, *Catamenia retenta* restituta, — *Febres intermit-*

*tentes tertianas fugatas, — quin imo et Vermes expulsos — per thermas Caesareas refert. Unde vires Aquarum generales statuit: „solventes, incidentes, stimulantés, excitantes, roborantes, antiscrophulosas, antirheumaticas, antarthriticas, diaphoreticas, ac diureticas“ — quamvis principale et unicum Aquarum agens illi fuerit: *Hydrogenium sulfuratum!* —*

Easdem plane valetudinis noxas Commissio Medica Dissertatione sua comprehendit; illud tamen nonnullis in locis discutendo: Indicationem pro usu Aquarum nostrarum non unice *externae morbi Formae*, sed et *Causis*, et modificatae per has morborum *Indoli* superstruendam esse.

Nunc idem, quod praedecessores fecere, nobis incumbit.

Rebus quidem ita se habentibus, ut nullorum morborum, thermis Budensibus sanatorum, consignationes hucusque manu practica exaratae habeantur, e quibus qualitativa ad organismum aegrotum relatio collinari, sistique valeret; necesse tamen est, diversas illas valetudinis noxas praesentibus enumerare, quas, — licet comparatione modo — thermarum nostrarum cum aliis Aquis solventibus, — earum quoque usû sublevari ac sanari credimus! —

Diversas autem has morborum formas in praesentiarum statu nonnisi empirice magis — proponi posse, cuius peritorum e praemissis constabit; quare enumerationem illarum anatomicae partium organicarum, in quibus praecipue resident, seriei superstructam tentabimus. Pertinent huc:

1-mo Morbi *cutanei*, ut Impetigines omnis speciei, Ulcera inveterata, nec non mala e praecoci earum suppressione, et horum consolidatione enata.

2-do Adfectiones diuturnae *membrantarum mucosarum*, internam organorum faciem obvestientium, et

mala diversissima exhibere originem ducentia, ut Catarrhi, Asthmata, variae Digestionis anomaliae, Blenorhoeae pro diversitate partium variae.

3-to *Passiones membranarum serosarum et fibrosarum*: Dolores rheumatici, arthriticique, cum malis ex his propullulantibus, articularum tumoribus, rigiditatibus, nodis, contractionibus, paralysisibus, etc.

4-to Diversissimae varii systematis *vasorum* anomaliae: Serophulas, Hydropem, glandularum et viscerum Tumores, Infarctus, Fluxus menstrui turbas, varias secretorum humorum Crases, et innumeris pene nominibus comprehensa mala inducentes.

5-to Porro variae e recensitis emergentes — *vitae sensiferae* alienationes.

6to Tandem nec reticendi sunt miserandi illi, qui *venenorum metallicorum* horridis abusus sequelis erutiantur.

Multarum certo adversae valetudinis formarum mentionem in mox praestita enumeratione desiderari, perbene nobis notum, — sed et quaerimus, quem artis peritum fugiat? practicam plurimorum morborum chronicorum perspicaciam densa adhucdum tegi caligine; quamsaepe non symptoma morbi, quamsaepe non effectus morbi — morbus secundarius pro ipso sumuntur morbo primario, radicali? et quam varius non est in morbis chronicis symptomatum lusus, functionumque organicarum aberrantium nexus? quot non manent Physiologiae, Pathologiae in hoc objecto revelanda mysteria? demum, quam argutae non requirerentur morborum, solertissimis simul et symptomatum, et decursus horum (per Curae thermalis tempus) consignationibus, jungendae diagnoses? ut sic tandem diversissimarum formarum morbosarum (persaepe nec nomine salutandarum —) fundamentales eruantur affectiones — quibus, omni ex parte, thermiarum Budensium corresponderet usus.

Caput V.

Multiplicia, tamque abunde nota sunt, quae e coordinationibus Fori politico-medici rite effectuatibus in societatem humanam redundant, emolumenta, ut eadem hic loci non modo commemorare, sed vel attingere superfluum esse censeamus. Nostrum non nisi est, eas utilitates pro dignitate pensitare, quae ex administratione politico-medico thermali solerter ordinata, tum in ipsius Medicinae locupletationem, tum praeprimis in agrorum emanarent solamen; juvabit igitur praecipua administrationis thermalis momenta, quae huc dum Budae in votis sunt — paucis lustrare.

Commissio politico-medico thermalis deleganda, et Altiori Loco pro benigno-gratiosa ratihabitione substernenda, suo gaudeat thermarum Inspector, cui adjungantur singularum thermarum Commissarii, una cum proprio thermarum Budensium Physico; priorum curae cuncta, quae Politiae nomine veniunt — subsint, dum quae Medica concernunt, postremo imponantur, concedantur. — Sint autem hi Viri, animi candore, justique amore insignes! — et Medicus insuper non solum practicis Medicinae principiis, sed et historico-naturalibus, physicesque cognitionibus imbutus; innatum illi sit in solo Budensi omnimode perquirendo, indefessumque in eruendis Aquarum principiis chemicis studium; cunctorum porro morborum, aut per se, aut per alios observatorum, communicatorumque decursum omni cum solertia vere practice consignet, ut sic, si quae inter thermas Budenses esset differentia quaequam, innotescat, specialesque

thermarum singularum ad morbos relationes in Medicinae decus, aegrorumque Solamen tandem — eruantur!

Plura et laudabilia respectu Administrationis hujus ex parte Militari ordinata et constituta strenue jam dudum exsequabantur: instructa nimirum in vicinia thermarum Gerhardianarum ad rationes Aerarii Regii domo, pro militum aegrorum numero 88 usque 98 susceptione destinata, ordinatisque simul pro toto curae thermalis tempore, a 1. M. Maji usque 30. Septembris durante,Inspectore (*Spital Comandant*) et Medico, quorum officium esto: cuncta sua curare, et exactas desuper relationes praestare. Ad augendum tamen saluberrimi hujus instituti valorem nunc temporis Suae Caes. Reg. Majestatis Consiliarius, et Stabalis Budae Medicus militaris dirigens Dr FRANCISCUS A TSCHOEPERN novas, politiam medico-thermalem respicientes, regulas, Supremae Armorum Praefecturae substratas, exaraverat, quas in latium sermonem translatas, sequentibus dabimus:

§. 1. Milites aegroti, pro cura destinati, pleno gaudeant normali vestitu, et, si relate ad hunc individuum quoddam defectu aliquo laboraret, illico is, ex parte concernentis regiminis, ad quod individuum spectat, resarciatur.

§. 2. Cum temperatura atmosphaerae mense Majo in genere depressior sit, tempus ideo usuandi balnei adaequatissimum pro hora matutina 7 constituatur. Mense vero Junio, Julio, Augusto hora 6, mense tamen Septembri denuo hora 7 balneetur. Postmeridianum tempus ab hora 3 — 6 promiscue eligendum.

§. 3. Scito et posito eo, quod in balneorum calidorum usu refrigerium omne, non solum horum annihilat actionem, sed et ipsissimis suis noccat sequelis, variosque non raro periculosos inducat morbos, prima

ideo sit politiae thermalis, hujus Praefecto et Medico strenue observanda regula, ut aegroti e xenodochio in balnea euntes, non perisomatibus, (quod adusque persaepe contigit) sed caligis e panno paratis pallioque provisi, per Centurionem ducantur, cui postremo ad id praecipue invigilare incumbat: ne facto balnei usu minus caute vestiti sua denuo petant cubicula.

§. 4. Ad virtutes thermarum non modo promovendas, sed et rationali medendi plano jungendas, in Arthritide, Rheumatismo et Impetiginibus summe necesse, ut post balnei usum tepore lecti ad minus per horam unam transpiratio cutanea sollicite foveatur, et postmodum non nisi aeger bene vestitus in libera commoretur aura. Spretum hoc consilium, possibilitatem recuperandae sanitatis multum inhibens, in causa est, quod magnus aegrotorum numerus saepe nec malorum suorum persentiat levamen.

§. 5. Cum milites aegroti lucadusque e collecta (Menage) conviventur, ciborum vero morbosu statui convenientium qualitativa electio, et individui nutritio magnam quoque curae partem constituent, necesse ideo, ut Medicus thermalis praedicta rite aestimans, individua malo simili vexata consociet. Simili ratione et potulentorum habeatur respectus. In genere leguminum et cremati usus, quantum possibile, parcus sit.

§. 6. Si contingat, individuum quoddam e numero balneantium novo corripit morbo, illud sine mora anammesticis (*vortläufig kurze Zustand's Schilderung*) provisum ad Nosocomium militare Budense mittendum est. — Morbo externo vexati, ab iis, morbo interno laborantibus, et praecipue Institutorum militarium tirones (*Erziehungs Knaben*) a caeteris aegris separantur, simulque fidi constituentur vigiles, moralitatem horum curantes.

§. 7. Cum vero nec desint aegri simulati, qui per totum curae tempus insuper nullum sui morbi levamen consecutum mentiuntur, et tali ratione non solum ordo officiorum in legionibus perturbetur, sed et honesto laboriosoque militi tales pessimo cedant exemplo, hinc Medico thermali summa sit in individualia attentio, ut evicta morbi omnis absentia, reconvalescentium nomine legioni suae restituantur, ibique competentem suae deceptionis luant poenam. — Absoluto vero curae thermalis tempore, simulatores hi nominatim, et, cui adpertineant legioni, Protocollo aegrorum inserantur, ut, occasione petitaef nefors Superarbitrationis, Stabalis Medico-militaris Directio statum individuorum talium magis congrue dignoscere et classificare valeat.

§. 8. Evicta illa experientiae medicae regula, non tam numero, quam congruo, statui individuali accommodato, balneorum usu, sanitatem deperditam restitui, rationale erit: individuis cachecticis, aut mox e graviore morbo reconvalescentibus una solum vice dietim balneum ordinare, et rite aestimato semper reactionis organicae effectu, tandem bina concedere balnea: cum omnes Aquae minerales jam per se massam organicam chemice afficiant, et abusus omnis discrasiam praesentem adaugeat, hinc quoque individuis talibus per aliquot saepe dies usus balneorum inhibendus, ut organismus intensivo suo valore normalem nanciscatur reagendi facultatem, concesso eodem (si necesse fuerit) postmodum denuo.

§. 9. Ut autem Suprema Armorum Praefectura Hung., et Stabalis Medico-militaris Directio semper de numero aegrorum usum thermarum facientium informantur, Medicus thermalis cum subscriptione Inspectoris singula 5ta. die non solum Sanitatis Directioni, sed

et Supremae Armorum Praefecturae relationes summarias praestet, notato simul pro susceptione nova contingente aegrorum decessu.

Plura certo — mox recensitorum momentorum communem merere censemus respectum.

Et his nunc claudimus hocce pii in Patriam amoris testimonium!!! —
